

А.М. Михайлов, д.е.н., професор, Гончаров В.В., Скрипченко Ф.А.
Сумський національний аграрний університет

ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Статтю присвячено проблемі занепаду інфраструктури та соціально-економічних умов розвитку села. В Україні не досить розвинена підприємницька діяльність в селі, аграрному секторі ринкової економіки, яка зумовлює прискорення соціально-економічних процесів на макро та мікро рівні. У статті йдеться про перспективи підвищення ефективності землекористування сільських територій та розвитку підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

Ключові слова: ефективність землекористування, сільські території, прилеглі території сіл та селищ, сільськогосподарське підприємство, економічний та соціальний стан населення, економіка країни.

Постановка проблеми. Сучасна структура сільськогосподарського виробництва, співвідношення різних організаційно-правових форм підприємницької діяльності склалися під впливом політичних, економічних, соціальних, воєнних, лобіських та подекуди корупційно впливових процесів, які відбувалися й відбуваються сьогодні в нашій державі. Зі зміною соціально-економічних процесів в селах виникла потреба у створенні нових сільськогосподарських відносин в землекористуванні та землеустрої, у виробництві сільськогосподарської продукції для більш досконалого формування продовольчої безпеки країни, розвитку інфраструктури в селах та земельних угідь в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження раціонального використання земельних ресурсів та існуючого стану їх використання зробили такі вітчизняні вчені як В. Я. Амбросов, А. П. Вервейко, П. І. Гайдуцький, М. В. Калінчик, І. І. Лукінов, В. Я. Месель-Веселяк [6], М. Й. Малік [3], П.Т. Саблук [5], М.М. Федоров [6], В.В. Юрчишин та інші вчені.

Формування цілей статті. Метою написання статті є висвітлення перспективних напрямів підвищення ефективності землекористування сільських територій та розвиток нових формувань господарської діяльності в сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу досліджень. Месель-Веселяк та Федоров зазначають, що сільське господарство України за радянських часів будувалося на двох формах господарювання – колгоспах й радгоспах, які працювали на державній землі використовуючи відповідно кооперативне і державне майно. Усуспільнені засоби виробництва перетворилися по суті в нічийну власність, що у поєднанні з адміністративно-командними методами управління призвело до втрати особистого інтересу селян щодо підвищення ефективності виробництва і викликало необхідність трансформації сільського господарства до ринкових умов господарювання [6, с.38]. На думку Маліка М.Й., аграрні перетворення, що спрямовувалися на посилення підприємницької діяльності, дали змогу забезпечити стабільну позитивну динаміку нарощування виробництва сільськогосподарської продукції [3, с.97].

Сучасний економічний і науково-технічний розвиток аграрного сектора характеризується глобалізацією ринку, загостренням на ньому конкуренції товаровиробників, збільшенням чисельності працівників, зайнятих висококваліфікованою працею, зростанням рівня технологічного виробництва, поширенням всебічної оперативної інформації.

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного виробництва полягає у створенні умов для зростання загального рівня

продуктивності сектору на засадах сталості, за гармонійного поєднання різних галузей сільського господарства і типів господарств (великих, середніх і малих), коли кожне з них займає найбільш притаманну йому ринкову нішу. Це поєднання має відкрити можливості для раціонального використання земельно-ресурсного потенціалу, а також створення умов рівного доступу виробників до техніко-технологічних та організаційних інновацій, фінансів, ринкової інфраструктури, вигід від експорту продукції.

Сільськогосподарське виробництво нерозривно пов'язане з підприємницькою діяльністю. Крім того, остання є основою розвитку ринкових відносин та основним джерелом отримання доходів більшості жителів села [2].

Сучасний економічний та соціальний стан нашої держави в цілому дуже складний, не кажучи вже про села та населення в ньому. Для виходу з цієї ситуації пропонується застосувати по всій території країни модель ефективного функціонування сільських територій, що дасть змогу полегшити життя сільського населення та зменшить бюджетне навантаження країни в різних сферах фінансування.

На сьогоднішній день в Україні шириться активно реформа децентралізації, що до створення об'єднаних територіальних громад по всій території країни. У грудні 2019р. добігає кінця перший етап реформи децентралізації, який передбачає добровільне об'єднання громад. З 2020 року, як передбачено в плані нового етапу децентралізації, рішення про об'єднання громад вже прийматимуть на державному рівні.

Запланована реформа децентралізації сприятиме якісному покращенню життєвого середовища для мешканців громад, створенню реальних умов для всебічного розвитку територій та людських ресурсів, формування засад дієвого місцевого самоврядування [7].

Але зараз населення й досі не до кінця розуміє, що це за реформа та куди насправді потрібно рухатися сільським радам. Насправді коли

створюються ОТГ, деяких сільських рад не хочуть брати до себе в громаду порізним причинам, і це зараз затримує дану реформу. Також людей турбує питання щодо зменшення кількості сільських і селищних рад. Не секрет, що меншою кількістю структур легше керувати і легше їх контролювати. Тож задекларована децентралізація влади насправді більше стала схожа на централізацію.

На цей час розвиток господарської діяльності характеризується низкою різних труднощів та проблем, які виникають при виробництві сільськогосподарської продукції в селах. Основні проблеми, це недостатність фінансових, технологічних, інтелектуальних, інформаційних ресурсів та обмеженістю для створення нових або розвитку існуючих підприємств на інноваційній основі, негативним впливом чинників зовнішнього і внутрішнього середовища.

В економічній літературі виділяють декілька основних факторів впливу на формування підприємницького середовища. Це природно-екологічні, економічні, соціально-культурні, демографічні, фінансово-кредитні, державно-політичні чинники.

Сільськогосподарське підприємництво прямо чи опосередковано впливає на розвиток абсолютно всіх сфер суспільного життя на селі, а сільськогосподарське виробництво залишається основною сферою зайнятості сільського населення. Однією з основних передумов забезпечення розвитку сільських територій є ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств.

Тому, пропонується запровадити в кожному селі, де тільки можливо, унікальну модель виробництва сільськогосподарської продукції. Для прикладу, візьмемо село Аркавське, розташоване на території Білопільського району Сумської області. Населення становить 58 осіб. Орган місцевого самоврядування — Миколаївська селищна об'єднана територіальна громада. На відстані 2 км розташоване село Зоряне та село Бутовщина. В селі спостерігається занепад соціальної та виробничої

інфраструктури, як наслідок, немає жодного сільськогосподарського підприємства, відсутні школи, дитячі садочки та інші соціальні об'єкти, що забезпечують задоволення потреб населення та опосередковано впливають на ефективність суспільного виробництва через основну продуктивну силу – людей.

Розглядаючи сучасну соціально-економічну ситуацію села Аркавське, виникає потреба в забезпеченні збалансованого розвитку виробництва прибуткової сільськогосподарської продукції, шляхом створення сільськогосподарського підприємства. Селу буде виділено орієнтовно по розрахункам 455,1134 гектарів ріллі для ведення сільськогосподарської діяльності. Показники розрахунку вартості товарної продукції представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Розрахунок вартості товарної продукції

Товарна продукція	Обсяг виробництва га	Продуктивність ц/га	Всього, ц.	Реалізаційна ціна, грн. за 1 ц.	Вартість товарної продукції, грн.
Оз. пшениця (Квебек-117)	66,9765	70	4688,35	620,00	2906777,00
Гречка (Арно)	60,0812	35	2102,84	750,00	1577130,00
Оз. жито (Синтетик-38)	59,8137	62	3708,45	420,00	1557549,00
Кукурудза на зерно (Любава 279 МВ)	61,9491	125	7743,63	550,00	4258997,00
Оз. ячмінь (Фантом)	58,3058	80	4664,46	590,00	2752031,00
Соняшник (Заграва)	58,6255	30	1758,77	1200,00	2110524,00
Горох (Готивський)	66,1420	60	3968,52	650,00	2579538,00
Всього	431,8938	х	х	х	17742546,00

На цій площі буде запроєктовано польову сівозміну площею 431,8938 га, овочеву сівозміну площею 10,00 га, фруктові сади,

виноградники та ягідники загальною площею 8,0941 га, теплиці площею 5,1255 га та пасіка. Для початку роботи умовного аграрного підприємства «Аркавське» буде створено спочатку одну семи-пільну польову сівозміну з такими культурами: 1) Озима пшениця 66,9765 га; 2) Гречка 60,0812 га; 3) Озиме жито 59,8137 га; 4) Кукурудза 61,9491 га; 5) Озимий ячмінь 58,3058 га; 6) Соняшник 58,6255 га; 7) Горох 66,1420 га. Завдяки цій сівозміні село буде одержувати прибуток розміром 17742546,00 грн. (без урахування затрат) за рік. В сівозміні будуть задіяні такі сорти культур: Озима пшениця сорт Квебек-117, Гречка сорт Арно, Оз. жито сорт Синтетик-38, Кукурудза сорт Любава 279 МВ, Озимий ячмінь сорт Фантом, Соняшник сорт Заграва, Горох сорт Готивський.

Однак, для отримання високих і сталих урожаїв якісної сільськогосподарської продукції на основі зазначених показників, необхідно враховувати можливості конкретних ґрунтово-кліматичних умов, біологічні особливості і вимоги культур до умов зовнішнього середовища, підвищувати родючість ґрунту, застосовувати систему захисту культур від бур'янів, захворювань і шкідників, що безумовно впливає на загальний показник витрат на виробництво та збут усіх видів продукції. Також, можливим ризиком впливу на витрати є зміна податкового законодавства, коливання цін на продукцію, зниження попиту на продукцію, низький рівень платоспроможності населення.

Зважаючи на перераховані недоліки, необхідно постійно слідкувати за змінами у законодавстві, вивчати ринок насиченості продукцією, вдосконалювати процес виробництва продукції та впроваджувати технології її переробки безпосередньо на підприємстві.

Проте, не менш важливою особливістю раціонального ведення сільськогосподарського виробництва залишається прагнення не лише до максимізації прибутку, але й турбота про те, щоб вироблена продукція не завдавала шкоди споживачам.

На шляху збільшення виробництва продуктів харчування належної якості, запобігання процесам деградації, забруднення та виснаження земель сільськогосподарського призначення, зниження їх якісних показників, особливу увагу потрібно приділяти впровадженню науково обґрунтованих сівозмін, ефективність яких визначається не тільки схемою чергування культур, але й забезпеченням позитивного балансу органічних речовин в ґрунті та підвищенням його родючості.

В основу впровадження такої сівозміни повинен бути покладений принцип еколого-економічної доцільності, максимального використання ґрунтово-кліматичних факторів, виробничого потенціалу культур, що є найкращим засобом підвищення біопродуктивного потенціалу землі та забезпечення економічної ефективності виробництва [1].

В сучасних умовах ефективно використання землі ґрунтується також на застосуванні орендних відносин, які є особливою та поширеною формою реалізації земельної власності й управління використанням землі [4].

З огляду на економічні умови, що склалися в нашій державі, залучення землі в економічний оборот на основі оренди земельних ділянок і земельних паїв – є важливим напрямом формування ринкового обігу земель та сприяє руху землі до ефективнішого господаря, який забезпечує одержання селянами-власниками належної орендної плати [5].

Тому, в основу представленої моделі ведення сільськогосподарського підприємництва покладено 105 орендованих земельних ділянок, 102 з яких належать громадянам на праві приватної власності, та 3 – Миколаївській селищній об'єднаній територіальній громаді на праві комунальної власності.

Отримавши прибуток від вартості товарної продукції в розмірі 17742,546 тис.грн., умовне аграрне підприємство «Аркавське» матиме можливість вкласти їх у всебічний розвиток соціальної інфраструктури села, з метою створення та фінансової підтримки закладів культури, освіти,

охорони здоров'я, розбудови житлово-комунального комплексу тощо. Згідно генерального плану та прилеглих територій господарства, в адміністративно-територіальних межах якого підприємство розпоряджається земельними ділянками, пропонується створити умови для придбання сільськогосподарської техніки для забезпечення ефективного землекористування та господарської діяльності, створити овочеву сівозміну на другий рік існування в розмірі 10,00 га, створити фруктові сади, ягідники або виноградники на площі 8,00 га або побудувати теплиці та пасіку.

Звичайно, за перший рік існування, сільське господарство не зможе забезпечити потужне функціонування своєї діяльності, але з поступовим перебігом часу, кожного року з отриманого прибутку від реалізації зібраного урожаю буде з'являтися можливість вкладати кошти в підприємство, що забезпечить збалансований розвиток як основного виробництва, так і виробничої та соціальної інфраструктури.

Через декілька років виникне фінансово стійке господарство з овочевою та польовою сівозміною, фруктовими садами, ягідниками та виноградниками, теплицями та пасікою, та з усією необхідною інфраструктурою для повного та ефективного господарювання. Дане підприємство має отримувати значний прибуток, який фактично не зможе отримати від створеної об'єднаної територіальної громади, навіть для життєдіяльності села Аркавське та зняття соціальної напруги населення.

Висновки. Сільськогосподарське підприємство на сьогодні є однією з основних і провідних форм господарювання на аграрному ринку. Враховуючи його важливість для розвитку як економіки країни, так і соціальної сфери значної категорії сільського населення, потрібно значну увагу приділити реформуванню агропромислового комплексу та гарантуванню продовольчої безпеки держави за рахунок локального власного виробництва та ефективного використання експортних можливостей збуту залишків продовольства.

Запропонована модель ведення сільського господарства сіл та селищ зможе покращити не тільки соціально-економічний, але і екологічний стан України в цілому, а також жителів населених пунктів, де будуть створені господарства, оскільки в умовах трансформаційних змін, які відбудуться в населених пунктах. Пріоритетного значення набуде забезпечення сільських жителів високопродуктивними робочими місцями, які б за оплатою, престижністю відповідали робочим місцям, створеним у містах. Завдяки соціально-відповідальній діяльності підприємства, спрямованій на поліпшення умов праці й відпочинку, забезпечення своїх працівників житлом, організацією освітньо-виховного процесу їхніх дітей та підвищиться зацікавленість працівників у результатах власної діяльності.

Фінансове самозабезпечення населених пунктів створить умови для відкриття магазинів, медпунктів, малих підприємств по виробленню готової продукції, забезпечуючи населення якісними та доступними продуктами харчування та формуючи продовольчий фонд, створюючи сировинну базу для харчової та легкої галузей промисловості (в залежності від місця впровадження), дозволить посилити експортний потенціал, економічну та продовольчу безпеку країни.

Але за належним докладанням зусиль для формування міцного базису конкурентоспроможності та переборення перешкод на шляху ведення сільськогосподарської діяльності, користь від новостворених господарств, підприємств, тощо отримає не тільки населення, але й держава. В бюджет України будуть надходити мільярди податків, які в подальшому забезпечать потреби нашої країни та кожного з нас не залежно від місця проживання, професій та роботи.

Таким чином, раціональне використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами у сільських місцевостях, шляхом застосування запропонованої системи вирощування та продажу сільськогосподарської продукції, передбачає формування сприятливого життєвого середовища на селі та забезпечує сталість розвитку не тільки

сільського господарства в цілому, але й передусім міцної економічної основи соціально-економічного забезпечення держави.

Бібліографічний список: 1. Наказ Міністерства аграрної політики України від 18.07.2008р. №440/71 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оптимального співвідношення сільськогосподарських культур у сівозмінах різних ґрунтово-кліматичних зон України» [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0440555-08> (дата звернення: 15.04.2019). 2. Концепція державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/node/24198>. (дата звернення: 15.04.2019) 3. Малік М.Й. Підприємництво і розвиток сільських територій / М.Й. Малік, // Економіка АПК. – 2016. – № 6. – С. 97 – 103. 4. Ревенко М.М. Роль держави в регулюванні відносин власності на землю / М.М. Ревенко // Економіка АПК. – 2002. – № 5. – С. 27-30. 5. Саблук П. Т. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні / П.Т. Саблук, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК.– 2011. – № 5. – С. 3–17. 6. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Стратегічні напрями розвитку агропромислового комплексу України / В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК.– 2016. – № 6. – С. 37–49. 7. Уряд оприлюднив розпорядження про план заходів з реалізації нового етапу децентралізації. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://nsirogozy.city/read/misto/39934/perevagi-i-nedoliki-obednannya-gromad-scenarii-dlya-sirogozschini-nizhni-sirogozi-city>